

Τελετές και θεάματα στη Θεσσαλονίκη

Δήμητρα Ακτσελή

Στα ελληνιστικά χρόνια η Θεσσαλονίκη αποτελούσε ένα αξιόλογο εμπορικό κέντρο καθώς και μια από τις σημαντικότερες στρατιωτικές βάσεις. Οι σχέσεις της με τα μεγάλα λιμάνια στη Μεσόγειο και η ραγδαία εμπορική και οικονομική της ανάπτυξη γρήγορα την κατέστησαν πόλο έλξης κατοίκων από άλλες πόλεις καθώς και μεγάλου αριθμού επισκεπτών. Μια τόσο ανεπτυγμένη πόλη ασφαλώς διέθετε κτίρια θεαμάτων, όπως ένα θέατρο, το οποίο ωστόσο δεν έχει ακόμη εντοπιστεί.

Την εποχή αυτή λατρεύονταν αιγυπτιακές θεότητες, οι οποίες ήταν γνωστές στους Έλληνες ήδη από τον 7ο αι. π.Χ. και, μετά από μακρά διαδικασία, «ελληνοποιήθηκαν» επί της βασιλείας των Πτολεμαίων. Ναοί και ιερά αφιερωμένα στις αιγυπτιακές θεότητες ιδρύθηκαν σε ολόκληρο τον ελληνικό κόσμο, το σημαντικότερο από τα οποία βρισκόταν στη Δήλο. Από τον 3ο αι. π.Χ. το Σαραπείο της Θεσσαλονίκης ήταν το δεύτερο σε σημασία ιερό, όπου λατρεύονταν οι αιγυπτιακές θεότητες. Τελετές με μορφή αντίστοιχη με εκείνη των ελευσινιακών μυστηρίων, γιορτές και ιερά γεύματα χαρακτήριζαν τη λατρεία τους στη μακρόχρονη παρουσία της.

Στην κοσμοπολίτικη Θεσσαλονίκη των ρωμαϊκών χρόνων, όπου υπερτερεί το ελληνικό στοιχείο, γιορτάζονταν με λαμπρότητα τα Ολύμπια και τα Πύθια. Τα Πύθια, προς τιμή του Πύθιου Απόλλωνα, γιορτάζονταν στα πρώιμα ρωμαϊκά χρόνια μαζί με τα Καβείρια, που ήταν λατρεία των ελληνιστικών χρόνων και είχε έρθει από τη Σαμοθράκη, από τη συντεχνία των ναυτικών. Στα ρωμαϊκά αυτοκρατορικά χρόνια, τα Πύθια τελούνταν ανά τετραετία, με αθλητικούς και μουσικούς αγώνες και αγωνιζόμενους και θεατές από όλη τη Μεσόγειο. Από έναν ενεπίγραφο βωμό της εποχής των Σεβήρων, χρονολογημένο στο 252 μ.Χ., αφιερωμένο στον Πύθιο Απόλλωνα [ΜΘ 1684] πληροφορούμαστε τη διεξαγωγή κλασικών αγωνισμάτων καθώς και το όνομα και την πατρίδα του κάθε νικητή κατά τη διάρκεια της τέταρτης Πυθιάδας στην πόλη. Ο βωμός αποτελεί τιμή για τον αξιωματούχο που είχε φροντίσει για τη χρηματοδότηση και την είσοδο των αγωνιστών στον στίβο κατά τη διάρκεια της πρώτης Πυθιάδας στη Θεσσαλονίκη. Τέλος, η γιορτή των Πυθίων είναι γνωστή και από μια σειρά αυτόνομων κοπών νομισμάτων της Θεσσαλονίκης από την εποχή του Γορδιανού (238-244 μ.Χ.), του Φίλιππου Άραβα (244-249 μ.Χ.) και του Γαλλιανού (253-268 μ.Χ.).

Ο χώρος όπου γίνονταν οι αγώνες θα πρέπει να ήταν ένα θέατρο –για τους μουσικούς αγώνες– και ένα στάδιο –για τους αθλητικούς– ή ένα μεγάλο κτίριο, στο οποίο θα συνδυάζονταν όλες οι χρήσεις. Ένα κτίριο θεαμάτων που εντοπίστηκε και ανασκάφτηκε στο κέντρο της πόλης, πολύ κοντά στο μεταγενέστερο ανάκτορο του Γαλέριου, τοποθετείται χρονολογικά γύρω στα τέλη του 1ου αιώνα μ.Χ. Με διάρκεια ζωής περίπου τριών αιώνων.

νων, μέσα στους οποίους έγιναν επεκτάσεις και μετατροπές, θα αποτελούσε πιθανότατα το γνωστό από τις γραπτές πηγές «θέατρο-στάδιο» της πόλης, έναν χώρο ανάλογο με τις απαιτήσεις των ρωμαϊκών εκδηλώσεων, στις οποίες ασφαλώς δεν θα ανταποκρίνονταν τα άλλα κτίρια θεαμάτων που βρέθηκαν στη Θεσσαλονίκη, το μικρό ωδείο στην Αγορά των μέσων του 2ου αι. μ.Χ. και ο Ιππόδρομος, που δημιουργήθηκε τον 4ο αι. μ.Χ., εντάχθηκε στο μεγαλύτερο ανακτορικό συγκρότημα του Γαλέριου και φιλοξενούσε ακόμη διοικητικές και πολιτικές λειτουργίες του ανακτόρου. Οι επιγραφές και η λογοτεχνία αναφέρουν το θέατρο-στάδιο ως τόπο διεξαγωγής μονομαχικών αγώνων και κυνηγιών για να τιμήσουν τον αυτοκράτορα, ως χώρο όπου διεξάγονταν κλασικά αθλήματα κατά τη διάρκεια των Πυθίων, ως θέατρο για παραστάσεις.

Τελετές, συνοδευόμενες από αγώνες, θεάματα και γιορτές προς τιμή του αυτοκράτορα γίνονταν σε τακτά χρονικά διαστήματα, διαρκούσαν πολλές μέρες και αποτελούσαν μια αφορμή για να συγκεντρωθεί πλήθος κόσμου από διάφορες περιοχές. Τα αγάλματα και οι ναοί της πόλης στολίζονταν με γιρλάντες και λουλούδια, ζώα θυσιάζονταν στους βωμούς της Αγοράς και των ναών, πλήθος κόσμου συνέρρεε στα κτίρια θεαμάτων για να παρακολουθήσει τους γυμνικούς, τους μουσικούς και τους αθλητικούς αγώνες αλλά και τις μονομαχίες, τις θηριομαχίες και τα κυνήγια, είδος που είχε εισαχθεί από τη Ρώμη, αρχικά ως τμήμα ταφικής τελετουργίας, όπου και αποκούσε ολοένα περισσότερους οπαδούς. Γι αυτά τα αιματηρά και πολυδάπανα θεάματα που διεξάγονταν στη Θεσσαλονίκη αντλούμε πληροφορίες από τις ταφικές στήλες των μονομάχων, όπου εικονίζονται άλλοτε σε πλήρη εξάρτηση σε μάχη [ΜΘ 2233, ΜΘ 1984], άλλοτε απολαμβάνοντας τη μεταθανάτια δόξα τους, με τα κλαδιά του φοίνικα και τα νικητήρια στεφάνια που τους απονεμήθηκαν [ΜΘ 1292] ή σε νεκρικό δείπνο [ΜΘ 3127]. Στα πήλινα λυχνάρια απεικονίζονται παραστάσεις θηριομαχίας [ΜΘ 9867] και μονομαχίας [ΜΘ 16242].

Περισσότερες γνώσεις για τις μονομαχίες έχουμε από τις επιγραφές-προσκήσεις σε μονομαχίες και κυνήγια [ΜΘ 19474]. Πρόκειται για μεγάλες πλάκες που τοποθετούνταν στην Αγορά ως επίσημες ανακοινώσεις και αναφέρουν σημαντικές λεπτομέρειες, όπως το όνομα και τους τίτλους του εκάστοτε αυτοκράτορα, προς τιμήν του οποίου γίνονται οι αγώνες, του αρχιερέα και αγωνοθέτη, που διοργάνωσε τους αγώνες, την ονομασία, την ημερομηνία τέλεσης και τη διάρκεια των αγώνων, ακόμη και τον αριθμό των μονομάχων και το είδος των ζώων, με τα οποία θα έρθουν σε αντιπαράθεση.

Το ωδείο που προαναφέρθηκε μέσα στην αγορά της πόλης επεκτάθηκε μετά τα μέσα του 3ου αι. μ.Χ. και φιλοξένησε ποικίλες παραστάσεις, όπως γίνεται φανερό από τη μορφή του αλλά και από τα αγάλματα των Μουσών που αποκαλύφθηκαν μέσα σε αυτό· τα υπερφυσικά αγάλματα που αποδίδουν την Ερατώ [ΜΘ 6683], την Κλειώ και την Ευτέρπη [ΜΘ 6682] αποτελούσαν τον σκηνικό διάκοσμο του μαρμαρινού ωδείου της πόλης. Τα πήλινα ειδώλια χορευτριών και χορευτών, καθώς και τα πήλινα προσωπεία σε φυσικό μέγεθος, ορισμένα από τα οποία σώζουν τα χρώματα αλλά και τις σπές ανάρτησής τους με δερμάτινα κορδόνια από τα αυτιά, είναι ενδεικτικά για τη διεξαγωγή θεαμάτων στον χώρο.

Βιβλιογραφία

- Γ. Βελένης – Π. Αδάμ-Βελένη, Ρωμαϊκό θέατρο στη Θεσσαλονίκη, ΑΕΜΘ 3 (1989) 241-255.
Γ. Βελένης – Π. Αδάμ-Βελένη, Το θέατρο-στάδιο στη Θεσσαλονίκη, Αρχαιολογία 46 (1993) 70-75.
Γ. Βελένης, Επιγραφές από την αρχαία αγορά της Θεσσαλονίκης, Αρχαία Μακεδονία VI, 2, 1317-1327.
Ρωμαϊκή Θεσσαλονίκη (εκδ. Δ. Γραμμένος), Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης, 2003, σποράδην.